

JÓZEF MAZURKIEWICZ (Lublin)

O zmianach treści terminu landwójt

I. Interesujących się historią ustroju miast polskich mogą nieraz zastanowić zmiany jakie przechodził urząd landwójta. Nazwa tego urzędu pojawia się dość wcześnie (XIII—XIV w.) jako landwójt — *advocatus provincialis*, urzędnik zastępujący księcia lub pana w sprawowaniu wyższego sądownictwa w miastach i wsiach na prawie niemieckim¹. W poszczególnych dzielnicach Polski zachodzą pewne niewielkie różnice co do charakteru tego urzędu², wszędzie jednak występuje jego kompetencja sądowa, terytorialnie szeroka, przekraczająca okręgi pojedynczych miast lub wsi. Wypływa ona zresztą także z dosłownego sensu nazwy łacińskiej i niemieckiej samego urzędu.

Później (XV—XVII w.) landwójta — już bez obok umieszczanego dotąd określenia łacińskiego *advocatus provincialis*, zaczynamy spotykać jako zastępcę wójta (sołtysa dziedzicznego) w poszczególnych miastach i wsiach. Wcześniej o tego typu landwójcie (lentwójcie) wspomina Sochaczewski³. Jest interesujące, że w tych czasach obok nazwy landwójt (lentwójt) widać zwykle nazwę łacińską *viceadvocatus* lub polską podwójci⁴. O wyjątkowo zdarzających się odchyleniach znaczenia terminu landwójt nie będziemy tu wspominali, gdyż chodzi nam przede wszystkim o próbę

¹ Zagadnienie to poruszają m. in. J. Bardach: *Historia państwa i prawa Polski*, t. I, s. 279, 486, 578. Z. Wojciechowski: *Państwo polskie w wiekach średnich. Dzieje ustroju*. Wyd. II, s. 263. Tenże, *Ustrój polityczny Śląska. Historia Śląska*, t. I, s. 716 i n. M. Niwiński: *Wójtostwo krakowskie w wiekach średnich*, s. 12.

² Wymienieni w przypisie 1. autorzy omawiają sprawę różnic w kompetencjach sądowych landwójta w poszczególnych dzielnicach Polski (Śląsk, Wielkopolska, Małopolska) XIII—XIV w.

³ *Wójtostwa i sołtystwa pod względem prawnym i ekonomicznym w ziemi lwowskiej*. Lwów 1921, s. 163 i nast.

⁴ Takie zestawienie terminów występuje niemalże we wszystkich znanych autorowi tych uwag wypadkach tak w źródłach jak i w literaturze, tak w czasach dawniejszych jak i w ostatnich stuleciach niepodległego bytu dawnej Rzeczypospolitej szlacheckiej oraz w pierwszych latach po rozbiorach.

wyjaśnienia zmiany charakteru landwójta — *advocatus provincialis* na landwójta — *viceadvocatus*, podwójci⁵.

Nie ulega żadnej wątpliwości, że pierwotnie landwójt (*advocatus provincialis*) stał instancyjnie wyżej wójta nawet dziedzicznego. Nie ulega też wątpliwości, że później, szczególnie w miastach królewskich, gdzie wójtostwo dziedziczne znalazło się w rękach magnatów lub bogatej szlachty — wyznaczone przez tych wójtów dziedzicznych osoby do sprawowania sądownictwa w mieście były nazywane landwójtami. Tak to zagadnienie jest ujmowane także w syntetycznych opracowaniach historii prawa polskiego⁶.

Jednak nie został dotąd należycie podkreślony dalszy rozwój tej instytucji. W szczególności nie zwrócono dostatecznej uwagi na fakt, że tak samo w innych miastach królewskich, np. gdzie wójtostwo dziedziczne inkorporowano do starostw⁷ oraz w miastach prywatnych⁸ spotyka się urząd landwójta jako zastępcy wójta. Ma to miejsce i w tych wypadkach, gdy wójt pochodzi z wyboru władz lub organów miejskich. Mało, w jurydykach miejskich organizowanych na wzór miast prywatnych urząd landwójta występuje również bardzo często⁹. Znają zresztą landwójta o tym samym znaczeniu zastępcy wójta — gminy o charakterze narodoowościowym, np. przy wykonywaniu sądownictwa ormiańskiego¹⁰. Wydaje się, że nie ma podstaw do mniemania, iż nie jest to urząd znany w zasadzie we wszystkich dzielnicach dawnej Polski w XVI—XVIII w. Podkreślenie swego rodzaju powszechności tego urzędu traktowanego jako zastępcy wójta — to zagadnienie pierwsze, które pragnęlibyśmy tu poruszyć.

II. Druga kwestia to próba odpowiedzi na pytanie — co właściwie mogło spowodować takie koleje w rozwoju urzędu landwójta, że z landwójta w rozumieniu *advocatus provincialis* — stał się on z czasem zastępcą wójta nawet w bardzo małych miastach lub jurydykach miejskich. Ciekawe, że poszczególni autorzy tak prac ogólniejszych jak nawet mo-

⁵ Np. landwójt w mieście Krakowie o uprawnieniach do sądenia w konkurencji z wójtem krakowskim (lub obok wójta krakowskiego), landwójt w mieście Poznaniu sprawujący w imieniu miasta sądownictwo we wsiach tegoż miasta Poznania.

⁶ Np. *Historia państwa i prawa Polski* pod red. J. Bardacha t. II, s. 159.

⁷ W. Cwik: *Stosunki dominialne w miastach królewskich Lubelszczyzny drugiej połowy XVIII w.* (Praca w maszynopisie. Zakład Historii Państwa i Prawa Polskiego UMCS).

⁸ Przykłady z dziejów miast prywatnych Lubelszczyzny, jak: Bełżyce, Kurów, Lubartów i inne.

⁹ J. Mazurkiewicz: *Jurydyki Lubelskie*. Wrocław 1957, s. 87 i n.

¹⁰ A. Korobowicz: *Sądownictwo ormiańskie w Zamościu w świetle ksiąg sądowych wójtowsko-lawniczych* (Praca w maszynopisie. Zakład Historii Państwa i Prawa Polskiego UMCS).

nograficznych nie zwracali na to uwagi, ograniczając się tylko do oddzielnego omówienia landwójta w rozumieniu pierwszym lub w rozumieniu drugim¹¹.

Takie ujmowanie kwestii nie pozwala czytelnikowi wyrobić sobie poglądu na istotę omawianego urzędu i domaga się uzupełnienia.

Nie budzi wątpliwości, że próba wysunięcia w tej materii jakiejś hipotezy w obecnym stanie badań jest dosyć ryzykowna, ale chyba celowa. Można by co prawda mniemać, że tak jak niektóre inne urzędy — urząd landwójta przeszedł pewnego rodzaju deprecjację. Można by tu np. powołać się na zmiany urzędu burgrabiego, zmianę urzędów centralnych z wojewodą na czele na urzędy prowincjonalne itp. To jednak w pełni nie tłumaczy poruszanych tu przemian w urzędzie landwójta. Zmiany jakie zaszły co do charakteru urzędu landwójta są o wiele dalej idące. Oznaczają one nie tylko pełne przekreślenie istoty kompetencji pierwotnego landwójta — *advocatus provincialis*, ale etymologicznie równają się pełnemu zaprzeczeniu sensu nazwy łacińskiej i niemiecko-polskiej tego urzędu. Charakterystyczna jest poza tym szczególnie okoliczność, że nazwą landwójta zaczęto określać nie wójta lub sołtysa a ich zastępców. Nastąpił więc pewnego rodzaju przeskok od landwójta — *advocatus provincialis* do podwójciego (*viceadvocatus*) z pominięciem wójta, co może mieć znaczenie dla dalszych rozważań.

Wydaje się więc, że należy poza tym zanalizować inny jeszcze istotny moment. Chodzi o to czy w interesującym nas procesie zmiany urzędu landwójta nie grało ważnej roli zwrócenie uwagi na zastępczy charakter tego urzędu. *Advocatus provincialis* z wczesnych okresów naszych dziejów był zastępcą księcia lub pana. Można by sądzić, że wójtowie dziedziczy, magnaci lub bogata szlachta, zapatrzeni lub pamiętający z tradycji ten zastępczy charakter czynności landwójta zaczęli swoich zastępców w sądzeniu, więc funkcji analogicznej do czynności dawnego landwójta, nazywać także landwójtami. Ze względu na niepolskie brzmienie słowa landwójt nie spostrzegano sprzeczności, tkwiącej w używaniu tego słowa w nowym sensie. Wyraźne zanikanie urzędu landwójta w dawnym znaczeniu także mogło ułatwić ten proces. Podobnie mogły postępować miasta, które wykupiły wójtostwa dziedziczne.

Dopiero gdy już szeroko utarło się używanie tego terminu w nowym sensie i zakresie mogło przyjść dalsze jego rozpowszechnienie w innych

¹¹ W *Historii Państwa i prawa Polski*, t. I jest omówiony tylko urząd landwójta w sensie *advocatus provincialis*, zaś w t. II wspomina się o landwójcach jako podwójcach. Sochaniiewicz o. c., s. 164 pisząc o zjawiającym się zastępcy sołtysa dziedzicznego słusznie podaje, że był nazywany *viceadvocatus*, a nie uzasadnia dlaczego to miało oznaczać „po polsku zrazu lentwójt, później podwójci”, chociaż te dwie nazwy etymologicznie wcale się nie pokrywają.

miastach królewskich, potem w prywatnych i w jurydykach miejskich. I temu późniejszemu procesowi mogło towarzyszyć utarte już przeświadczenie o zastępczym charakterze urzędu landwójta bez zwracania uwagi na dosłowny sens samego wyrazu. Nazwa ta zresztą stała się etymologicznie niezrozumiała szczególnie w mniejszych ośrodkach z powodu cudzoziemskiego brzmienia tym bardziej, że zwykle była używana w formie zniekształconej (lentwójt, lendzwójt). Nie bez znaczenia była także dająca się wytłumaczyć tendencja naśladowania znaczniejszych miast.

Tych parę uwag wydaje się warto przytoczyć w celu podkreślenia — może nie tak ważnego, ale interesującego zagadnienia z przeszłości naszych miast. Nie wyjaśniają one w pełni kwestii, ale próbują ustalić punkt wyjścia.